

יעוף. שח לי אבא מדי, כשפחד המות היה תוקף על ר' חיים, היה הלה מתמכר בכל מוחו ודוחו להלכות אהליות וטומאת מת, והלכות אלו הסובבות סחור, סחור לענינים חמודים ושאלות מסובכות של טומאת קבר, טומאת אוהל, טומאת רצוצה, חציצה בפני הטומאה, צמיד פתיל באתל המת וכו', היו משקיטות את המית נפשו ומשרות עליה רוח של שמחה וחרות. כשאישה הלכה ידא את המות, הנשק היחירי להלחם בפחד נורא זה הוא החוק הנצחי של ההלכה. פעולת האובייקטיביות קוצה כובשת את אימת המות הסובייקטיבית⁽⁷⁹⁾. היחס המסתוריי השולט בין הסובייקט המכיר לאובייקט הנתפס, אע"פ שהוא הגיוני ולא פסיכי, גורם, מכל מקום, שהאדם יחזיק את עצמו לשליט ומושל בנוגע להדבר העומד להתפס. הסובייקט מושל על האובייקט, הגבדא — על החפץ. הכרה פירושה: השתעבדות האובייקט ושלטון הסובייקט⁽⁸⁰⁾. ולפיכך, כשאדם ידא איזה דבר או איזו תופעה, עליו לגשת אליהם באמת המדה של ההכרה, ואז ינצל מן הפחד ומן האימה. ע"י ההכרה הוא קונה את האובייקט המטיל עליו חרדה ומורא; הוא מכניסו לרשותו וזוכה בו. התהום הנורא מסתלק, הזרות נעלמת, והנכריות חולפת. יחס של חבדות וידידות מבצבץ ועולה. האויב נהפך לדע השונא — למכר ומודע. וכמדומני, שתפיסת עולם כזו הוותה את הגורם היותר גדול, שסיבב את סידובם ומיאונם של אישי ההלכה, כגון ר' חיים, איש בדיסק, ר' נצי"ב, איש וולוז'ין, וכיוצא בהם, להכניס לתוך הישיבה את שיטת המוסר של ר' ישראל, איש סלנט. תנועה זו סימלה בראשית צמיחתה את השקפת עולמו של איש הדת הכללי, המכוונת כלפי הטרגנסצנדנטיות וההוויה שמבעד לתחום המציאות הממשית. רגש הפחד, השפלות, המלנכוליה הטיפוסית שבחווית איש הדת⁽⁸¹⁾, שלילת עצמית, חשבון הנפש התמידי, תודעת החטא, חיטוט בפצעי רוח וכו', היוו את הקיום האופייניים והסימנים המובהקים של קלסתר פניה של תנועת המוסר בימי ילדותה. נוהגים היו בקובנה ובסלבודקה, מדכזי המוסר, להכנס בבין השמשות של מוצאי שבת, באטמוספירה ספוגה עצב ותוגה, כשישותו של האדם פורקת את נשקה הרוחני, עוזה וגבורתה, ונעשית רגשנית ועדה ביותר, ולפתוח בשיחה על המות, על אפסות העולם הזה, על דיקניותו ועל נוולותו. אישי ההלכה הרגישו במדה זו

(79) עיין במאמרו של סטיפן צווייג על טולסטוי *Drei Dichter ihres Lebens* שכותב כי טולסטוי נצח את אימת המות, שהיתה תוקפת עליו, ע"י פעולת האובייקטיביות של המות בתור נשוא יצירתו האמנותית.

(79א) יוצאת מן הכלל היא הכרת השם. כלפי ליא: כשאדם מכיר את מי שאמר והיה העולם, הרי הוא משתעבד יותר ויותר לרצונו האין-סופי. מכאן בוקעת ועולה המסתוריות בהכרת האלהים, שתורת התארים השליליים עמדה עליה. ברם אין כאן המקום להאריך.

(80) עיין בספרו של ויליאם דזשימס שהוכרתי למעלה.

סתירה החותרת תחת כסא כבודה של ההלכה. איש ההלכה אינו מפחד ואינו ירא שום דבר. הרי הוא שוחה בים התלמוד הנותן חיים לכל חי. אם אחד חטא, הרי ההלכה של תשובה באה לעזור. אסור לבזבז זמן על חשבון הנפש, על בדיקת התודעה העצמית ועל חיטוט ב"תחושת" העוון. אין אנליזה פסיכית כזו מביאה את האדם לא לידי יראה ולא לידי אהבה, ועיקר העיקרים, לא לידי ידיעת התורה והבנתה. אין התורה נקנית מתוך "מרה שחורה" ויגון. כל הישות הנפשית צריכה להשתעבד לשלטון הכרת ההלכה, ועבודה זו תציל את האדם מרדת לבור שחת. יראה ואימה, בלהות ופלצות, שאין שרשן בהלכה — שכן יוצא בהפסדן. ידועה היא תשובתו של ר' חיים, איש בריסק, שהשיב לר' יצחק, איש פטרסבורג, כשהלה בא לוולוזשין להשפיע על ראשי הישיבה, שינהיגו את לימוד המוסר בבית מדרשם. ר' יצחק בלאזר השתמש במאמר חז"ל: "אמר ר' לוי בר חמא אמר ר"ש בן לקיש לעולם ירגיז האדם יצר טוב על יצר הרע שנאמר רגזו ואל תחטאו אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה אם נצחו מוטב וכו' ואם לאו יזכיר לו יום המיתה כו'". כנראה, הדגיש ר' יצחק בלאזר, שחז"ל בכדו את סגולת הזכרת יום המיתה על לימוד התורה, כי הלא לפרקים אין עסק התורה מנצח את יצר הרע, בשעה שזכרון המות כובשו, ענה ר' חיים ואמר: "אדם החש במעיו, נותנים לו שמן קיק. ברם ברי הדבר, שאם יפרנסו את הבריא בשמן קיק, יחלה ויפול למשכב. אם פגע בך מנוול זה, אם נורמלי אתה ברוחך ונפשך, שלם בתודעתך ואופיך, עסוק בתורה, משכחו לבית המדרש. זוהי הסגולה היותר בדוקה במלחמת האדם עם יצרו. אולם אם חולה אתה ברוחך, שטות נזרקה בך, ואיזו אנומליה פסיכית בצבצה בעולמך, אז עליך להשתמש בסמי מרפא חריפים ביותר, שחולים ניזונים בהם — זכירת יום המיתה. אנו בוולוזשין הננו, ברוך ד', בריאים בגוף, שלמים בתודתנו, ואין צורך כאן בשמן קיק. אם חכמי קובנה וקלם מוכרחים לשתות סמים מרים — ישתו ככל אוות נפשם, אבל אל יזמינו אחרים לסעוד עמהם".

למען הצדק והאמת יש להדגיש, כי תנועת המוסר, כשהביאה סימני גדלות ובגרות בישיבת "כנסת ישראל", על ידי השפעתו של ר' נטע הירש פינקל, ובישיבת מיר בתקופה האחרונה, בהנהלתו הרוחנית של ר' ירוחם לייבאוויץ, לבשה צורה אחרת לגמרי והתקרבה להשקפת עולמם של אישי ההלכה הגדולים. הפחד, המורא, המלנכוליה התנדפו, ומקומם תפס רגש איתן של קידוש החיים וחדותם, פעולת ההכרה על פי ההלכה, חידושי תורה ויצירה רוחנית ירשו את רשותם של הרגשניות ודכות-הנפש היתירה והמבט העצבני שירדו בראשונה לעולם תנועת המוסר.